

Obrazy ikonotekstów

Dymel-Trzebiatowska, H., Szyłak, J., Cackowska, M. (red.). (2021). *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce*. Wydawnictwo UG.

Abstrakt:

Artykuł recenzyjny jest poświęcony wieloautorskiej monografii *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce*, opracowanej naukowo przez Hannę Dymel-Trzebiatowską, Jerzego Szyłaka i Małgorzatę Cackowską (2021). Monografia zawiera studia polskich literaturoznawców, filologów, pedagogów i bibliologów. Dotyczą one różnych aspektów książek obrazkowych i ukazują wyjątkowy synergetyzm wynikający z integracji słów z obrazami i ich interakcji. W piętnastu studiach badawczych objęto refleksją zarówno kwestię fundamentalną – analizę ujęć definicyjnych współczesnych książek obrazkowych – w wydzielonym, pierwszym rozdziale antologii, jak i bardziej szczegółowe zagadnienia tematyczne. Badaczki i badacze prezentują ikonotekst w perspektywie edukacyjnej, ekokrytycznej, translatorskiej oraz przyglądają się relacji między różnymi formami sztuki, w których dochodzi do kontaminacji słów i obrazów. Zasadniczym celem artykułu recenzyjnego jest analiza publikacji na szerszym tle dotychczasowych osiągnięć zespołu redakcyjnego w budowaniu dojrzałej teorii ikonotekstu w Polsce.

Słowa kluczowe:

edukacja wizualna, Hanna Dymel-Trzebiatowska, Jerzy Szyłak, ikonotekst, ilustracja, książka obrazkowa, kultura wizualna, Małgorzata Cackowska

* Emilia Śmiechowska-Petrovskij – dr, pracuje w Katedrze Pedagogiki Specjalnej na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Jej zainteresowania naukowe obejmują literaturę dziecięcą jako medium społeczno-kulturowe, dyskursy niepełnosprawności w tekstach kultury, uprzystępnianie dóbr kultury i edukację wizualną osób niewidomych i słabowidzących. Kontakt: e.smiechowska@uksw.edu.pl.

Images of Iconotexts

Dymel-Trzebiatowska, H., Szyłak, J., Cackowska, M. (Eds.). (2021). *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce*. Wydawnictwo UG.

Abstract:

The review paper is devoted to the multi-author monograph *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* [Synergy of Words and Images: Iconotext Research in Poland], edited by Hanna Dymel-Trzebiatowska, Jerzy Szyłak, and Małgorzata Cackowska (2021). It contains studies of Polish literary scholars, philologists, educators, and bibliologists on various aspects of picturebooks, showing a truly unique synergy resulting from the integration of words with images and their interaction. Fifteen research studies explore not only the fundamental issue of defining contemporary picturebooks, which is analysed in a separate, first chapter of the anthology, but also delves into detailed thematic issues showing the iconotext in the educational, ecocritical, translational context, and outlines the study of the relationship between various forms of art in which words and images contaminate. The main purpose of the review article is to analyse the publication within the broader context of the editorial team's previous achievements in developing a mature iconotext theory in Poland.

Key words:

visual education, Hanna Dymel-Trzebiatowska, Jerzy Szyłak, iconotext, illustration, picturebook, visual culture, Małgorzata Cackowska

Książka *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* to czwarte opracowanie badaczy z Zespołu Interdyscyplinarnych Badań Książki Obrazkowej Uniwersytetu Gdańskiego: Hanny Dymel-Trzebiatowskiej, Jerzego Szyłaka i Małgorzaty Cackowskiej (2021). Poprzedza je imponujące przedsięwzięcie naukowe poświęcone książkom obrazkowym, które zaowocowało publikacjami: *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*, *Książka obrazkowa. Leksykon. Tom 1*, *Książka obrazkowa. Leksykon. Tom 2*, również pod redakcją Cackowskiej, Dymel-Trzebiatowskiej i Szyłaka (2017, 2018, 2020). Pierwsza z wymienionych pozycji jest rodzajem wprowadzenia do *Leksykonu*. Zgromadzono w niej teksty porządkujące zagadnienia terminologiczne, definiujące pojęcie książki obrazkowej i charakteryzujące jej odmiany, a także przedstawiono teoretyczne podstawy badań, ich obszary, kierunki i problemy oraz zjawiska i tendencje związane z tą formą twórczości. W dwóch tomach *Leksykonu* z kolei zebrano i przedstawiono konkretne dzieła lub twórczość danego autora, w układzie chronologicznym, dokonawszy wyboru z kluczowych pozycji światowych i polskich. W pierwszym tomie zgromadzono 144 utwory, które zostały

opublikowane na przestrzeni 150 lat: 1845–1995. W drugim – zaprezentowano także 144 hasła, jednak dotyczące przedziału lat: 1996–2016 (odniesienia do współczesnych książek obrazkowych). Hasła dotyczące książek/twórców dobrano według kryterium popularności danego wydawnictwa lub autora, innowacyjności pomysłu, reprezentatywności w kontekście różnych kategorii książki obrazkowej (np. abecadlniki, książki wczesnokonceptowe) oraz jakości artystycznej. Omówiono także najbardziej znane komiksy. Utwory zaprezentowano w ujęciu diachronicznym na szerokim tle przemian kulturowych, z uwzględnieniem ewolucji koncepcji pedagogicznych, rozwoju rynku książki i kultury popularnej czy powiązania twórczości danego autora z dominującymi prądami artystycznymi oraz wydarzeniami historycznymi.

Książka obrazkowa. Wprowadzenie jest pierwszą zwartą publikacją naukową na ten temat w Polsce. Monograficzne opracowanie problematyki książek obrazkowych jest istotne przede wszystkim dlatego, że scala rozproszone dotychczas teksty szczegółowe, od lat opracowywane z ogromną konsekwencją, które zainicjowały polską myśl naukową poświęconą omawianemu polu problemowemu. Na tym gruncie największy dorobek należy do Małgorzaty Cackowskiej (2009, 2010, 2011a, 2011b, 2012a, 2012b, 2013a, 2013b, 2015, 2016; Cackowska, Patalon, 2009; monograficzny numer czasopisma *Problemy Wczesnej Edukacji* zatytułowany *The Picturebook: A Mirror of Social Changes*, 2016)¹, która od ponad 10 lat publikuje opracowania poświęcone książkom obrazkowym. Badaczka przybliży dyskurs zagraniczny obejmujący tę tematykę, prezentuje wybrane książki obrazkowe jako media społeczno-kulturowe i popularyzuje picturebooki w Polsce. Rozszerzającą perspektywę, obejmującą zagadnienia translatorskie, a także obszar skandynawskich publikacji w obrębie problematyki książki obrazkowej, prezentuje dorobek Hanny Dymel-Trzebiatowskiej (2012, 2014, 2016a, 2016b). Z kolei Jerzy Szyłak (2014a, 2014b), znawca i badacz komiksu, systematycznie próbuje rozpoznawać związki między książką obrazkową a komiksem właśnie. I tak – konstatowany jeszcze niemal dekadę temu – „brak badań nad książką obrazkową w Polsce” i potrzebę, aby książka obrazkowa zyskała grono badaczy krajowych (Cackowska, 2014, s. 43), można z całą pewnością, dzięki osiągnięciu grona redaktorskiego, określić już mianem stanu historycznego. Wyróżnikiem zamysłu gdańskich autorów jest kompleksowość ujęcia problematyki książek obrazkowych i konsolidowanie dyskursów kulturoznawczych, antropologicznych, pedagogicznych, teoretycznoliterackich, artystycznych i bibliologicznych (co jest także celem funkcjonowania

---

¹ Podaję wybrane prace, które ukazały się przed 2017 rokiem.

Zespołu Interdyscyplinarnych Badań Książki Obrazkowej, skupiającego wielu badaczy z różnych ośrodków naukowych). Redaktorzy pokazują ponadto, że ten rodzaj tekstu kulturowego, jakim jest książka obrazkowa, przyciąga uwagę zarówno pedagogów, jak i badaczy literatury i sztuk plastycznych (czy, szerzej, wizualnych), a jego transgresyjność ujawnia się także w podwojeniu adresatów – są nimi nie tylko dzieci i młodzież, lecz także czytelnicy dorośli. Nie sposób zatem rozpatrywać monografii *Synergia słów i obrazów* w oderwaniu od tak ukształtowanego fundamentu. Stąd też niniejszy artykuł recenzyjny został ukierunkowany na analizę tomu i obrazów ikonotekstów, które ujawnia, w odniesieniu do wcześniejszych osiągnięć badawczych zespołu redakcyjnego.

Analizowana monografia to, jak zauważają redaktorzy, efekt wielopoziomowych badań ikonotekstu. Zawiera ona studia polskich literaturoznawców, filologów, pedagogów i bibliologów dotyczące różnych aspektów książek obrazkowych, ukazując wyjątkowy synergetyzm wynikający z integracji słów z obrazami i ich interakcji. To także rezultat współpracy polskiego środowiska badaczek i badaczy książki obrazkowej, komiksu oraz powieści graficznych – publikacja jest pokłosiem drugiej ogólnopolskiej konferencji naukowej „Ikonoteksty. Synergia słów i obrazów”, zorganizowanej w dniach 28–29 listopada 2019 roku we współpracy z Nadbałtyckim Centrum Kultury w Gdańsku. Monografie pokonferencyjne nie zawsze charakteryzują się spójnością. Omawiana publikacja ma jednak przemyślaną strukturę. W piętnastu studiach badawczych objęto refleksją zarówno kwestię podstawową – analizę ujęć definicyjnych współczesnych typów książek obrazkowych – w wydzielonym, pierwszym rozdziale antologii, jak i szczegółowe zagadnienia tematyczne. Ukazują one ikonotekst w perspektywie edukacyjnej, ekokrytycznej, translatorskiej oraz badania relacji między różnymi formami sztuki, w których dochodzi do kontaminacji słów i przedstawień graficznych. W tym miejscu wypada wyjaśnić tytuł artykułu recenzyjnego. Według definicji słownikowej obraz to nie tylko plastyczna reprezentacja kogoś lub czegoś, lecz także „widok kogoś lub czegoś przedstawiający się czyimś oczom [...], całościowy opis kogoś lub czegoś”, czy „wyobrażenie, jakie ktoś ma o czymś, lub czyjaś opinia na jakiś temat” („Obraz”, b.d.). Właśnie te pola znaczeniowe uzasadniają wykorzystanie tytułowej metafory: monografia *Synergia słów i obrazów* jest bowiem zbiorem obrazów ikonotekstów. Każdy rozdział przedstawia autorskie widzenie konkretnych artefaktów, a niniejszy artykuł m.in. te obrazy w formie syntetycznej wydobywa. Uznano, że deskrypcje poszczególnych rozdziałów mogą być dla czytelnika funkcjonalne ze względu na możliwość rekonstrukcji katalogu podejmowanych tematów i uchwycenia odmiennych perspektyw metodologicznych.

Zanim jednak poszczególne części monografii zostaną przedstawione, chciałabym zwrócić uwagę na terminologię stosowaną przez redaktorów omawianej pozycji. Położyli oni punkt ciężkości na ikonotekst, nie zaś, jak we wcześniejszych opracowaniach (Cackowska, Dymel-Trzebiatowska, Szyłak, 2017, 2018, 2020), na książkę obrazkową. Chociaż definicja książki obrazkowej, sformułowana przez amerykańską badaczkę Barbarę Bader (1976)² jest powszechnie używana przez badaczy (Cackowska, 2017), to ma ona charakter ramowy i nie reguluje wielu istotnych, a często nowych zjawisk związanych z tym polem problemowym. Kwestie sposobu wytwarzania znaczeń przez tę formę sztuki (specyfiki interakcji słowo – obraz, symetryczności/asymetryczności ich relacji w procesie generowania znaczenia), przyporządkowania książek obrazkowych do literatury (forma/odmiana literatury, kategoria literacka, gatunek literacki) lub/i do sztuk wizualnych (forma sztuki, artefakt, medium), istotności formy, w jakiej się urzeczywistnia (obiekt drukowany, produkt cyfrowy), kategoryzacji nowych typów książek obrazkowych i specyfiki kontaktu oraz recepcji przez użytkowników w różnym wieku – to nadal otwarte problemy badawcze. Akademicka refleksja nad nimi, zapoczątkowana w latach 80. XX wieku w USA, Kanadzie i Wielkiej Brytanii (jak również w krajach będących pod wpływem kultury anglosaskiej), w której prekursorskie miejsce przypada Barbarze Bader i Barbarze Z. Kiefer, prowadzona jest obecnie w różnych ośrodkach naukowych. Wśród najważniejszych współczesnych badaczy i badaczek tych zagadnień są Perry Nodelman (University of Winnipeg w Kanadzie), Bettina Kümmerling-Meibauer (Universität Tübingen), Maria Nikolajeva (University of Cambridge), Evelyn Arizpe (University of Glasgow), Teresa Colomer (Universitat Autònoma de Barcelona), Kristin Hallberg, Ulha Rhedin, Elina Druker (Stockholms Universitet), Nina Christensen (Aarhus Universitet). Polski dyskurs naukowy na ten temat jest późniejszy, jego trajektoria – różna od zachodniej. Można w niej wskazać kilka istotnych momentów zauważenia książek obrazkowych, ich odmienności w stosunku do książek ilustrowanych, potencjału znaczeniowego, estetycznego, historii – są to prace Janusza Dunina (1991, 2003), Michała Zająca (2007/2013), Anity Wincencjusz-Patyny (2008), Grzegorza Leszczyńskiego (2015), Krystyny Zabawy (2013). Jednak rozpędu

---

² „[...] książka obrazkowa (picturebook) jest tekstem, ilustracjami i całościowym projektem; może być wykonana ręcznie albo stanowić komercyjny produkt; jest społecznym, kulturowym i historycznym dokumentem, a przede wszystkim jest doświadczeniem dla dziecka. Jako forma sztuki zasadza się na współzależności obrazów i słów pokazywanych symultanicznie na rozkładówkach w akcie przewracania stron” (Bader, 1976, s. 1; za Cackowska, 2017, s. 12).

nabrał on dzięki wspomnianym wcześniej pracom Cackowskiej i pierwszym realizacjom monograficznym, takim jak *Look! Polish Picturebook!* (Cackowska, Wincencjusz-Patyna, 2016) wraz z polskim wydaniem tej publikacji: *Polska szkoła książki obrazkowej* (Cackowska, Wincencjusz-Patyna, 2017).

Wybór ikonotekstu jako kategorii organizującej treść monografii *Synergia słów i obrazów* pozwala pozostawić nierozstrzygniętymi niektóre trudności o charakterze definicyjnym i kategoryzacyjnym, a jednocześnie w sposób uprawniony analizować np. takie formy sztuki jak komiks czy powieści graficzne w bezpośrednim sąsiedztwie analiz „klasycznych” książek obrazkowych – tych wpisujących się w definicję Bader, ale też w syntezę proponowaną przez Cackowską (2017)³. Trudności definicyjne i kategoryzacyjne redaktorzy uwzględniali w opracowywaniu *Leksykonu* – zwracali wtedy uwagę na marginalizowanie komiksów czy wykluczanie ich z dyskursu poświęconego książkom obrazkowym i motywowali swoją decyzję włączenia tej formy sztuki do publikacji (znalazły się w niej omówienia tych najbardziej znaczących). Można zatem powiedzieć, że monografią *Synergia słów i obrazów* redaktorzy domykają etap inwentaryzacji i archiwizacji książek obrazkowych i wyznaczają obszar dalszej refleksji właśnie nad synergią słów i obrazów, bez ukorzenia tej refleksji np. w literaturoznawstwie czy bibliologii. Taki kierunek rozważań jest trafniejszy ze względu na wciąż toczące się dyskusje terminologiczne wokół książki obrazkowej (zwłaszcza jej nowych typów). Zostaje to także podniesione w pierwszym rozdziale monografii: „*Ukochane dziecko ma wiele imion*”. *Definicje nowoczesnej książki obrazkowej*, w którym Dymel-Trzebiatowska (2021) analizuje terminy używane w ostatnich dekadach na określenie książki obrazkowej oraz i/lub jej typów. Autorka konkluduje, że różne popularne terminy (książki postmodernistyczne, crossoverowe, kontrowersyjne oraz fuzyjne) tylko pozornie desygnują różne książki. Można zaobserwować bogactwo nazewnictwa, ale też swoistą płonność rozstrzygnięć. Autorka podkreśla także wyraźny zwrot w klasyfikowaniu książek obrazkowych, w których akcentowane są ich własności artystyczne, multimodalność i intermedialność, co ukierunkowuje na postrzeganie ich jako form sztuki, mediów – o wiele częściej niż gatunków literackich. Dlatego, chociaż zasadne jest prowadzenie dalszych analiz tego typu ze względu na skomplikowaną naturę i szybką ewolucję książek

³ Cackowska (2017) wskazuje, że książka obrazkowa jest artefaktem kulturowym, zawierającym tekst pisany prozą lub rymowany i obrazy w formie wydruku, projektowanym na rozkładówkach, ograniczonym oprawą, wykorzystującym także okładkę, wyklejkę, stronę przedtytułową i tytułową oraz obwolutę dla transferu treści (Nikolajewa, Scott, 2001; Kieifar, 2008).

obrazkowych, to ikonotekst, rozumiany kanonicznie, za Hallberg (1982/2017), jako interakcja pomiędzy dwoma semiotycznymi systemami – połączenie słów i obrazów, wzajemnie na siebie wpływających, dialogujących i w efekcie modyfikujących znaczenie każdego ze składników przekazu, pozwala skoncentrować się na jakości tak rozumianej synergii, niezależnie od tego, gdzie się uwidacznia – czy w książkach obrazkowych, czy w innych formach sztuki, jak powieść graficzna, i komiks. Ponadto „[p]ojęcie ikonotekstu ma tę zaletę, że nie zakłada jakiegokolwiek prymarnego stosunku obraz/tekst, lecz wskazuje na całość, która powstaje przy odczytaniu obrazu i tekstu” (s. 52).

Sądzę jednak, że wartościowym punktem wyjścia do prezentacji zagadnień szczegółowych w monografii byłyby właśnie osobne omówienia sposobów rozumienia pojęcia ikonotekstu jako kluczowej kategorii organizującej całość opracowania, w korespondencji z innymi pojęciami. Redaktorzy nie zdecydowali się na ten zabieg – być może ze względu na swoje wcześniejsze prace, w których podejmowali się prób oświetlenia tego pojęcia i jego związków z pojęciami pokrewnymi. W monografii *Książka obrazkowa. Wprowadzenie* opublikowali – po raz pierwszy w języku polskim – kanoniczny tekst *Literaturoznawstwo a badania nad książką obrazkową* Hallberg (1982/2017), w którym pojawia się cytowana już definicja ikonotekstu. Definicja ta jednak dość mocno wiąże ikonotekst z konstruktem książki obrazkowej. Autorka pisze:

Wraz z pojęciem ikonotekstu literaturoznawca dostaje teorię i narzędzie do badań książki obrazkowej. Oznacza to, że podczas analizy należy nieustannie uwzględniać obraz i tekst, jako interakcję. Co więcej, ważne jest, że cały utwór ma pewien ikonotekst, ale też każda rozkładówka, każda strona ma własny ikonotekst (s. 52).

We wstępie do przywołanej powyżej monografii redaktorzy stwierdzają:

Liczymy na to, że zaprezentowanie przekładu tego ważnego tekstu źródłowego będzie dla osób zainteresowanych tematyką książki obrazkowej zarówno inspiracją do podjęcia nowych badań, jak i do zweryfikowania wcześniej poczynionych hipotez, zwłaszcza że w Polsce pojęcie ikonotekstu w odniesieniu do książek obrazkowych zostało przyswojone za pośrednictwem książki Marii Nikolajewej i Carole Scott *How Picturebooks Work* i bywa czasem nadinterpretowane, żeby nie powiedzieć – nadużywane (Cackowska, Dymel-Trzebiatowska, Szyłak, 2017, s. 8).

We wspomnianej monografii znajduje się jednak także tekst *Komiksy i książki obrazkowe – miejsca wspólne* Szyłaka (2017), w którym autor

porównując te dwie formy sztuki, dość obszernie analizuje pojęcie ikonotekstu. Zestawia ustalenia Hallberg z definicją Petera Wagnera (1996), który pojmuje ikonotekst jako „artefakt, w którym połączone znaki werbalne i wizualne tworzą wypowiedź retoryczną, która zależy od występowania słów i obrazów” (s. 16). W ten sposób odrywa go niejako od książek obrazkowych, ukazując jako „kanał komunikacyjny” w komiksach i powieściach graficznych. Z kolei w ostatnim rozdziale recenzowanej monografii *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce – w tekście Komiks i książka obrazkowa. Wiele podobieństw, jeszcze więcej nieporozumień* – Szyłak (2021) pisze:

Jeśli przyjmiemy za Hallberg, iż istotą książki obrazkowej jest posługiwanie się ikonotekstem [...] to za jedną z odmian tak pojętej książki obrazkowej uznamy abecadniki, za inną obrazkowe słowniki, a jeszcze inną książki obrazkowe zawierające opowiadania przedstawione za pomocą słów i obrazów lub nawet samych obrazów. Narracyjne książki obrazkowe dałyby się z kolei podzielić ze względu na to, jakich technik używają, by skonstruować ikonotekstowe opowiadanie. Jedną z wyodrębnionych w ten sposób grup byłyby wówczas komiksy. Bo one nie są ani odrębnym medium, ani też żadną hybrydą, ani nawet rezultatem pomieszania z poplątaniem składników typowych dla różnych form ekspresji artystycznej. One są i powinny być uznawane za jedną z odmian książki obrazkowej [...] (s. 325).

Chociaż więc wydawałoby się, że ikonotekst jest terminem klarownym w recepcji czytelnika, to jednak deklaracja terminologiczna i implikacje metodologiczne powinny zostać uwzględnione we wstępie do monografii lub w wydzielonym rozdziale. W wielu częściach książki zostały zaimplementowane konkretne modele analizy, postępowania badawczego. Pojawia się więc również potrzeba doprecyzowania, czy zdaniem redaktorów badanie książek obrazkowych to to samo, co badanie ikonotekstu. Konceptualizacja tych zagadnień byłaby w bardzo funkcjonalna w zestawieniu z treścią kolejnych rozdziałów.

Jeśli chodzi o pozostałe opracowania zawarte w recenzowanej monografii – obrazy ikonotekstów – to jest ich, poza pierwszym i ostatnim rozdziałem, już omówionymi, trzynaście i są one uporządkowane w czterech częściach tematycznych: *Ikonotekst, który uczy*, *Eko-ikonoteksty*, *Ikonotekst w rękach tłumacza* oraz *Ikonotekstowe podróże w czasie i przestrzeni*.

Zarówno edukacyjna, jak i ekokrytyczna perspektywa oglądu książek obrazkowych dość mocno waloryzują potencjał ikonotekstu jako obszaru alfabetyzacji wizualnej odbiorców – uczenia czytania obrazów. Kontakt młodego człowieka z książkami obrazkowymi prowokuje do nabywania kompetencji odczytywania ich jako tekstów wizualnych, dostrzegania zróżnicowanych

związków pomiędzy słowem a obrazem, ujmowania niejednokrotnie zawiłych, niejednoznacznych relacji pomiędzy elementami tkwiącymi w samym obrazie. Dotyczy to także rozpoznawania znaczeń w obrazach i ich krytycznego wartościowania. Zdobywanie kompetencji wizualnych jest kluczowe we współczesnej rzeczywistości, w której odbieranie i reagowanie na otaczające człowieka bodźce wzrokowe (zarówno fizyczne elementy otoczenia, często kreowane intencjonalnie – architektura, krajobraz, ludzie, jak i sztuki wizualne czy obrazy ekranowe) jest doświadczeniem powszechnym i prymarnym wobec wrażeń percypowanych pozostałymi zmysłami (Sendyka, 2012; Sturken, Cartwright, 2005). Przedstawienia wizualne, które otaczają człowieka, proponują jakies obrazy rzeczywistości (Rose, 2001/2010) i stają się centralne dla czynności reprezentowania, ustalania sensu i komunikowania się w dzisiejszym świecie (Sturken, Cartwright 2005). Z tego względu w zakres potrzebnych kompetencji współczesnego człowieka wchodzi nie tylko umiejętność dekodowania znaczeń, których obrazy są nośnikami (akwizycja „języka” obrazów; Śmiechowska-Petrovskij, 2016), lecz także rozpoznawania ich jako „faktów społeczno-kulturowych” lub „wydarzeń wizualnych”, regulujących relacje między przestrzenią wizualną a przestrzenią społeczną (Juszczak, 2015), oraz dekodowania obecnych w nich relacji władzy (Bourdieu, Passeron, 1970/2006; Rogowski, 2010).

W pierwszej części monografii, *Ikonotekst, który uczy*, w rozdziale *Polskie abecadniki XX i XXI wieku w postaci książek obrazkowych dla dzieci i ich estetyczny potencjał* Cackowska (2021) prezentuje i analizuje zarówno formalną, jak i treściową zawartość dwudziestu abecadników z pola produkcji artystycznej jako ikonotekstów skierowanych do dzieci w wieku przedszkolnym. Ukazując zróżnicowane strategie budowania relacji między tekstem a obrazem, zwraca uwagę na wyjątkowy potencjał estetyczny tych książek i pozbawienie ich instrumentalizmu ukierunkowanego na wyuczenie dzieci alfabetu. Z kolei w tekście *Od ilustracji do infografiki – o relacjach między słowem a obrazem we współczesnych podręcznikach szkolnych (na przykładzie podręczników historii dla klasy V szkoły podstawowej)* Bożena Hojka (2021) wykazuje, że współczesny podręcznik jest w coraz większej mierze tekstem multimodalnym (polimodalnym, polisemiotycznym), łączącym na równych prawach różne systemy semiotyczne. Obraz nie jest tylko dodatkiem, który pełni rolę podrzędną względem tekstu, ilustrując go lub objaśniając jego składowe, lecz staje się kodem integralnie tworzącym całość przekazu. W ostatnim z tekstów zawartych w tej części książki, w rozdziale *Ukryte w obrazach... Pamiętnik Blumki Iwony Chmielewskiej jako medium, w którym relacja słowo-obraz łączy czas i przestrzeń przed Zagładą i po Zagładzie*, Dorota Sadowska (2021) przygląda

się temu, w jaki sposób budowany jest przekaz w postpamięciowej literaturze dla dzieci i jakie figury związane z Zagładą są w niej używane. Oraz na ile te figury są dla współczesnego młodego odbiorcy czytelne. Drobiazgowo badanie zostaje przeprowadzone w oparciu o model analizy narracji Margarete Hopp (2015), poprzez stawianie pytań: kto, komu, w jaki sposób i co opowiada; kto jest adresatem przekazu realizowanego przy pomocy słowa, kto przy pomocy obrazu, a kto – słowa, obrazu i wzajemnych relacji wszystkich komponentów narracji jednocześnie.

W drugiej części tematycznej, zatytułowanej *Eko-ikonoteksty*, autorki rozdziałów podejmują kwestie obecności zagadnień ekologicznych w książkach obrazkowych w ujęciu ekokrytycznym. W tej części najmocniej uwidacznia się to, w jaki sposób ikonotekst może stać się wydarzeniem wizualnym, regulującym relacje między przestrzenią wizualną a przestrzenią społeczną i – w tym przypadku – przyrodniczą (Juszczak, 2015). Przywołane analizy dotyczą w głównej mierze informacyjnej książki obrazkowej i wskazują także na sposoby aktywizowania czytelnika. W tekście *Ekologia od najmłodszych lat. Książka obrazkowa w obliczu zmian klimatycznych* Anny Klimont (2021) zostają przedstawione wybrane zagraniczne publikacje podejmujące wątki ekologiczne, pogrupowane przez autorkę w kilka nadrzędnych kategorii: ekologia w informacyjnej książce obrazkowej, narracyjna książka obrazkowa jako narzędzie kształtowania postaw, narracyjna książka obrazkowa przedstawiająca negatywne skutki działalności człowieka, obawy klimatyczne dzieci w książce obrazkowej, ekologia w produkcji książek obrazkowych. Z kolei w rozdziale *Jak ochronić Ziemię? Edukacja ekologiczna w lamach obrazkowych książek informacyjnych* Elżbiety Jamróz-Stolarskiej (2021) prowadzone są analogiczne analizy, ale na bazie materiału polskiego. Autorka zwraca uwagę, że twórcy książek przede wszystkim chcą pokazać piękno przyrody, wzbudzić zainteresowanie, zachwyty, bez naukowego wyводу. Sygnalizują także zagrożenia dla środowiska naturalnego i pokazują zakres koniecznych zmian. Znaczna część poddanych analizie książek ukazuje przykłady myślenia wizualnego [*visual thinking*], i w tym sensie ich recepcję wpisać można w obszar edukacji wizualnej. Ostatni tekst w tej części to rozdział *Między symboliką a działaniem – kilka uwag o drzewach w książkach obrazkowych* Katarzyny Jarosińskiej-Buriak (2021). Autorka przygląda się w nim obecności drzewa w książce obrazkowej, jej odmianom i uruchamianym kontekstom. Zwraca uwagę, że informacyjne książki obrazkowe wzywają do przekroczenia okulocentrycznego wymiaru lektury w kierunku interakcji z książką i (współ)działania w imię interpretacji.

Kolejne dwie części monografii są w większym stopniu ukierunkowane na immanentną poetykę słów i obrazów w omawianych publikacjach

i moderującą rolę tłumacza, wydawcy lub zabiegów takich jak adaptacja czy twórcze przekształcanie form. Pierwsza z nich została zatytułowana *Ikonotekst w rękach tłumacza*. Tematykę translatorską realizują tu trzy rozdziały, które z różnych stron przedstawiają i analizują proces przekładu ikonotekstów i rolę tłumacza w tym postępowaniu. W rozdziale *Wszystkie ręce na pokład. O roli tłumacza w kreowaniu oferty wydawniczej* Paweł Łapiński (2021) rozważa politykę wydawniczą oficyny Format (a w zasadzie jej francuskiego imprintu *Éditions Format*) w kontekście doboru pozycji wydawniczych skierowanych na rynek francuski i roli tłumacza w tym procesie. Zwraca uwagę na klucz doboru utworów (pozycje i autorzy nagradzani). Analizuje tytuły oraz perytekst, zwracając uwagę na ingerencje translatorskie, a także konkretne szczegółowe rozwiązania przekładowe. Podejmując próbę odpowiedzi na pytanie, czy tłumacz powinien uwzględniać w swojej twórczej, autorskiej pracy perspektywę wydawcy, zwraca uwagę, że na etapie konstytuowania się oferty wydawniczej na nowym i trudnym rynku pewne „dostrajanie” przekładu do wymagań czytelnika, aby zdobyć rozpoznawalność, może być postrzegane nie tyle jako zrzeknięcie się zawodowej suwerenności, ile wręcz przeciwnie – jako objaw profesjonalizmu. Następnym rozdziałem, *Komiks jako literatura faktu. Wyzwania translatorskie na podstawie komiksu Muncha Steffena Kvernelanda* autorstwa Heleny Garczyńskiej (2021), podejmuje temat norweskiego komiksu przełożonego na język polski w 2014 roku, którego tematem, ukazany w parodystyczny sposób, jest życie i twórczość malarza Edvarda Muncha (1863–1944). Autorka – i jednocześnie tłumaczka tego komiksu – stawia pytanie o to, co generowało największe wyzwania w przekładzie tego ikonotekstu: sama forma komiksu czy to, że reprezentował on literaturę faktu. Z przeprowadzonych eksploracji wynika, że najistotniejsze problemy nie wynikały z natury komiksu, ale z tworzywa językowego: to różne rejestry oraz specyficzne słownictwo były utrudnieniem w procesie przekładu, a nie obraz; biorąc zaś pod uwagę przynależność gatunkową (literatura faktu), wyzwaniem była ciągła weryfikacja prawdy historycznej i drobiazgowo poszukiwanie tytułów dzieł Muncha. Kolejny tekst, *Światy stworzone ze słów i obrazów – książka obrazkowa w tłumaczeniu. A Child of Books Olivera Jeffersa i Sama Winstona* autorstwa Agaty Chwirot (2021), stanowi – jak zauważa autorka – uważną lekturę komparatystyczną, a wręcz mikrologiczną – i to całego projektu, jakim jest książka obrazkowa. Ta analiza doprowadza do wniosków mało budujących – badaczka wskazuje na liczne błędne rozwiązania translatorskie, niestaranność projektu, niedociągnięcia redakcyjne, które powodują, że omawiana książka w przekładzie wiele traci ze swego oryginalnego uroku, piękna i metafikcyjnego charakteru.

Ostatnia część tematyczna monografii została zatytułowana *Ikonotekstowe podróże w czasie i przestrzeni*. Jest to część – zdaniem samych redaktorów – najmniej jednorodna, wymykająca się wcześniej obranym kryteriom klasyfikacyjnym, choć zawierająca studia poznawczo bardzo interesujące i ważne; jej tytuł nawiązuje do różnych ikonotekstowych krajobrazów. Wydaje się jednak, że część ta jest bardziej spójna, niż sugerują redaktorzy – trzy pierwsze prace dość czytelnie łączą się, prezentując złożoność relacji między różnymi tekstami kultury, rodzaj twórczego rozumienia i przetworzenia pozycji pierwszych chronologicznie oraz studium relacji tekst – obraz w obrębie twórczości jednego autora. W pierwszym z rozdziałów, *Jagodowy las. Jakie bajki opowiada...? O ikonotekście w Puttes äventyr i blåbärsskogen Elsy Beskow i Na jagody Marii Konopnickiej* Agnieszka Stróżyk (2021) ukazuje wzajemną relację tytułowych dwóch książek, które w swoich krajach, Szwecji i Polsce, należą do klasyki literatury dziecięcej. Autorka zauważa, że relacja ta polega nie na tłumaczeniu we współczesnym rozumieniu tej praktyki, lecz na adaptacji – opartej w pierwszej kolejności o materiał wizualny. Stwierdza także, że transfer ikonotekstu Beskow spowodował formalną i estetyczną zmianę w pozycji polskiej, utraciła ona pajdocentryczną perspektywę. W następnym rozdziale Paulina Frankiewicz (2021) omawia kwestię adaptacji komiksowej dzieł literackich: w tekście pt. *Zamek Davida Zane'a Mairowitza i Jaromíra 99 – o komiksowej adaptacji powieści Franza Kafki z perspektywy filozofii absurdu* charakteryzuje relację pomiędzy dziełem Kafki a jego realizacją komiksową i stwierdza, że komiks z powodzeniem może być nośnikiem treści filozoficznych, w tym przypadku – z zakresu filozofii absurdu. Dysponując bogatym rezerwuarem środków wyrazu, Jaromírowi 99 udało się oddać klimat prozy Kafki. Autorka także stwierdza, że w zakresie budowania narracji *Zamek* Mairowitza i Jaromíra 99 jest lepszym komiksem niż *Zamek* Kafki powieścią. Następny, trzeci tekst z omawianej części monografii, to rozdział *Dialogi słów i obrazów w twórczości Bohdana Butenki* Ewy Grudy (2021). Badaczka analizuje realizacje ilustratorskie Butenki, pokazując ich dialogowanie z tekstem oryginału w świetle intermedialności sztuki współczesnej. Autorka zwraca uwagę na to, że artysta drobiazgowo poszukuje w tekście możliwie jak najbogatszej gamy sensów, aby odnaleźć dla nich plastyczne ekwiwalenty. Czytelnik zaś, aby móc brać udział w tak konstruowanej sytuacji komunikacyjnej, powinien mieć pewną wiedzę o świecie i przyjąć postawę aktywną, by umieć zrozumieć konotacje, jakie przywołują tekst, ilustracja oraz ich połączenie. Ostatni rozdział tej części książki to opracowanie IBBY docenia polską ilustrację książkową Anny Boguszewskiej (2021). Autorka prezentuje pozycje polskiej twórczości ilustratorskiej realizowanej również w formie książki obrazkowej w okresie działania Polskiej Sekcji IBBY

według kryterium przyznanych nagród i wyróżnień. Konkluduje, że działania tej organizacji przyczyniły się do podniesienia pozycji polskiej książki ilustrowanej i do wypromowania nowego typu narracji ilustratorskiej – książki obrazkowej, a także do wielu międzynarodowych sukcesów polskich artystów.

Monografię *Synergia słów i obrazów* wieńczy opracowanie *Komiks i książka obrazkowa. Wiele podobieństw, jeszcze więcej nieporozumień* Jerzego Szyłaka (2021), o którym już wspominałam. Badacz powraca w nim do prezentowanych również we wcześniejszych swoich pracach analiz dotyczących zagadnień terminologicznych odnoszących się do relacji książka obrazkowa – komiks. Zauważa, że porównania książek obrazkowych i komiksów skutkują zestawianiem ich jako dwóch równorzędnych form ekspresji artystycznej, podczas gdy wcale takie nie są. Dlatego istotne wydaje się posługiwanie się kategorią ikonotekstu – wtedy komiks należy traktować jako jeden z typów książek obrazkowych.

Tom *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* pod redakcją Hanny Dymel-Trzebiatowskiej, Jerzego Szyłaka i Małgorzaty Cackowskiej (2021) należy umiejscawiać na kontinuum konstytuowania się polskiej teorii ikonotekstu. Jest to publikacja pogłębiająca i poszerzająca dotychczasowe wyniki prac badawczych – można mówić o swoistym efekcie koncentrycznym w budowaniu wiedzy na temat ikonotekstu oraz książki obrazkowej. Taki wniosek wynika z tego, że chociaż ukazane powyżej obrazy ikonotekstów ułożono według kryterium tematycznego, to da się wyodrębnić inne kategorie porządkujące, niezależne od wstępnego układu. Ikonotekst analizowany jest bowiem pod kątem:

1. podejmowanych tematów (odniesienie do rzeczywistości społeczno-kulturowej);
2. budowania znaczenia
  - 2.1. w zakresie relacji słowo-obraz,
  - 2.2. w zakresie tłumaczenia lub adaptowania relacji słowo-obraz,
  - 2.3. w zakresie odniesień do innych form sztuki, tekstów kultury, motywów i kodów kulturowych;
3. aktualizowania znaczeń (perspektywa odbiorcza)
  - 3.1. w zakresie eksponowania doświadczeń poznawczo-afektywnych i uczestnictwa interpretacyjnego,
  - 3.2. w zakresie kształtowania kompetencji wizualnych i zyskiwania świadomości krytycznej.

Podsumowując zarówno deskrypcje poszczególnych rozdziałów, jak i całą strukturę monografii oraz jej umiejscowienie jako post factum dla wcześniejszych opracowań redaktorów, można dodać, że wzmiankowana przez

nich – jak i partykularnie przez konkretnych autorów – synergia słów i obrazów to nie tylko konstatacja faktu, że zebrane razem słowa i obrazy łącząc się, tworzą jakość przewyższającą sumę ich składników. To także udowodnienie w analizach, jak do tego dochodzi i jakie ma to konsekwencje recepcyjne.

Bibliografia

- Bader, B. (1976). *American picturebooks from Noah's Arc to The Beast Within*. Macmillan.
- Boguszewska, A. (2021). IBBY docenia polską ilustrację książkową. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 291–310). Wydawnictwo UG.
- Bourdieu, P., Passeron, J. (2006). *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania* (E. Neyman, tłum.). PWN. (wyd. oryg. 1970).
- Cackowska, M. (2009). Książka obrazkowa dla dzieci. W: D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna. Dyskursy, problemy, rozwiązania* (s. 312–330). Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Cackowska, M. (2010). O pojęciu i pojmowaniu książki obrazkowej na świecie i w Polsce. W: M. Szczepska-Pustkowska M. Lewartowska-Zychowicz, A. Koźczkowska (red.), *Przestrzenie teraźniejszości i ich społeczno-edukacyjne sensy* (s. 341–355). Adam Marszałek.
- Cackowska, M. (2011a). Książka obrazkowa o edukacji seksualnej dla dzieci jako medium kulturowe i polityczne. *Forum Oświatowe*, 2(45), 93–110.
- Cackowska, M. (2011b). Polityka i dziecięca wyobraźnia, czyli o możliwości edukacji seksualnej w książkach obrazkowych dla dzieci. W: E. Rodziewicz, M. Cackowska (red.), *Wychowanie przez świat fikcyjny dla świata rzeczywistego* (s. 305–309). Wydawnictwo UG.
- Cackowska, M. (2012a). Krytycznie o propedeutyce pracy w książkach obrazkowych dla dzieci. *Problemy Wczesnej Edukacji*, 8(2), 97–108.
- Cackowska, M. (2012b). O upolitycznionej propedeutyce pracy w książkach obrazkowych dla dzieci. *Władza, Praca, Wiedza*, 1, 49–57.
- Cackowska, M. (2013a). Co ma książka obrazkowa do interaktywnej aplikacji książkowej?. *Ryms*, 20, 2–4.
- Cackowska, M. (2013b). Ideologie dzieciństwa a/i tabu w książkach obrazkowych dla dzieci. *Opuscula Sociologica*, 3(5), 19–30.
- Cackowska, M. (2014). Gdyby babcia miała wąsy... W odpowiedzi na prowokację Jerzego Szyłaka. *Zeszyty Komiksowe*, 17, 43–47.
- Cackowska, M. (2015). Książka obrazkowa. W: D. Waloszek (red.), *Encyklopedia dzieciństwa*. Pobrane 20 maja 2023 z: http://encyklopediadziecinstwa.pl/index.php/Książka_obrazkowa.

- Cackowska, M. (2016). *Emergent literacy, visual literacy i czytanie dialogowe. Potencjał edukacyjny i emancypacyjny książki obrazkowej w środowisku rodzinnym i przedszkolnym. Problemy Wczesnej Edukacji*, 2(33), 102–113.
- Cackowska, M. (2017). Współczesna książka obrazkowa – pojęcie, typologia, badania, teorie, konteksty, dyskurs. W: M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak (red.), *Książka obrazkowa. Wprowadzenie* (s. 11–48). Instytut Kultury Popularnej.
- Cackowska, M. (2021). Polskie abecadlniki XX i XXI wieku w postaci książek obrazkowych dla dzieci i ich estetyczny potencjał. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 31–54). Wydawnictwo UG.
- Cackowska, M., Dymel-Trzebiatowska, H., Szyłak, J. (red.). (2017). *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*. Instytut Kultury Popularnej.
- Cackowska, M., Dymel-Trzebiatowska, H., Szyłak, J. (red.). (2018). *Książka obrazkowa. Leksykon. Tom 1*. Instytut Kultury Popularnej.
- Cackowska, M., Dymel-Trzebiatowska, H., Szyłak, J. (red.). (2020). *Książka obrazkowa. Leksykon. Tom 2*. Instytut Kultury Popularnej.
- Cackowska, M., Patalon, M. (2009). Religijna książka obrazkowa dla dzieci w Polsce. Krytyczna analiza dyskursu. *Problemy Wczesnej Edukacji*, 5(2), 161–177.
- Cackowska, M., Wincencjusz-Patyna, A. (red.). (2016). *Look! Polish picturebook!*. NCKB.
- Cackowska, M., Wincencjusz-Patyna, A. (red.). (2017). *Polska szkoła książki obrazkowej*. NCKB.
- Chwirot, A. (2021). Światy stworzone ze słów i obrazów – książka obrazkowa w tłumaczeniu. *A Child of Books* Olivera Jeffersa i Sama Winstona. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 189–220). Wydawnictwo UG.
- Dunin, J. (1991). *Książeczki dla grzecznych i niegrzecznych dzieci. Z dziejów polskich publikacji dla najmłodszych*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dunin, J. (2003). *Struwelpeter, Stepka-Rastrepka, czyli Złota Różdżka. Z dziejów kariery jednej książki*. Verso.
- Dylak, S. (2012). Alfabetyzacja wizualna jako kompetencja współczesnego człowieka. W: W. Skrzydlewski, S. Dylak (red.), *Media – edukacja – kultura. W stronę edukacji medialnej* (s. 119–132). WN UAM.
- Dymel-Trzebiatowska, H. (2012). Inne życie inaczej, czyli o przymusie naturalizacji na przykładzie tłumaczenia szwedzkiej książki obrazkowej. W: A. Pstyga (red.), *Słowo z perspektywy językoznawcy i tłumacza* (t. 4., s. 171–178). Wydawnictwo UG.
- Dymel-Trzebiatowska, H. (2014). Tożsamość literatury dziecięcej. Rewolucja artystyczna w skandynawskiej książce obrazkowej. W: A. Cisło, A. Łuszek (red.), *Kulturowa tożsamość książki* (s. 139–149). Wydawnictwa UW.

- Dymel-Trzebiatowska, H. (2016a). Perturbacje w paradygmacie domyślnego czytelnika na przykładzie szwedzkiej książki obrazkowej. W: R. Starz (red.), *Dziecko – literatura, sztuka, język* (s. 75–87). Instytut Filologii Polskiej Uniwersytet Jana Kochanowskiego.
- Dymel-Trzebiatowska, H. (2016b). Visual representations of war in Polish and Scandinavian picturebooks: A metaphorical perspective. *Problemy Wczesnej Edukacji*, 3(34), 118–131.
- Dymel-Trzebiatowska, H. (2021). „Ukochane dziecko ma wiele imion”. Definicje nowoczesnej książki obrazkowej – analiza. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 11–30). Wydawnictwo UG.
- Dymel-Trzebiatowska, H., Szyłak, K., Cackowska, M. (red.). (2021). *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce*. Wydawnictwo UG.
- Frankiewicz, P. (2021). *Zamek Davida Zane’a Mairowitza i Jaromíra 99* – o komiksowej adaptacji powieści Franza Kafki z perspektywy filozofii absurdu. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 247–268). Wydawnictwo UG.
- Garczyńska, H. (2021). Komiks jako literatura faktu. Wyzwania translatorskie na podstawie komiksu *Munch* Steffena Kvernelanda. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 173–188). Wydawnictwo UG.
- Gruda, E. (2021). Dialogi słów i obrazów w twórczości Bohdana Butenki. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 269–290). Wydawnictwo UG.
- Hallberg, K. (2017). Literaturoznawstwo a badania nad książką obrazkową (H. Dymel-Trzebiatowska, tłum.). W: M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak (red.), *Książka obrazkowa. Wprowadzenie* (s. 49–56). Instytut Kultury Popularnej. (wyd. oryg. 1982).
- Hojka, B. (2021). Od ilustracji do infografiki – o relacjach między słowem a obrazem we współczesnych podręcznikach szkolnych (na przykładzie podręczników historii dla klasy V szkoły podstawowej). W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 55–70). Wydawnictwo UG.
- Hopp, M. (2015). *Sterben, Tod und Trauer im Bilderbuch seit 1945*. Peter Lang.
- Juszczak, S. (2015). Kultura wizualna – wybrane studia teoretyczne oraz badania empiryczne. *Chowanna*, 2, 17–29.
- Jamróż-Stolarska, E. (2021). Jak ochronić Ziemię? Edukacja ekologiczna na łamach polskich obrazkowych książek informacyjnych. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 109–130). Wydawnictwo UG.

- Jarosińska-Buriak, K. (2021). Między symboliką a działaniem – kilka uwag o drzewach w książce obrazkowej. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 131–158). Wydawnictwo UG.
- Kieifar, B. Z. (2008). What is a picturebook, anyway? The evolution of form and substance through the postmodern era and beyond. W: L. R. Sipe, S. Pantaleo (red.), *Postmodern picturebooks: Play, parody, and self-referentiality*. Routledge.
- Klimont, A. (2021). Ekologia od najmłodszych lat. Książka obrazkowa w obliczu zmian klimatycznych. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 91–108). Wydawnictwo UG.
- Leszczyński, G. (2015). *Wielkie małe książki. Lektury dzieci. I nie tylko*. Media Rodzina.
- Łapiński, P. (2021). Wszystkie ręce na pokład. O roli tłumacza w kreowaniu oferty wydawniczej. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 159–172). Wydawnictwo UG.
- Nikolajeva, M., Scott, C. (2006). *How picturebooks work*. Routledge.
- Obraz. (b.d.). *Słownik Języka Polskiego PWN*. Pobrane 20 maja 2023 z: <https://sjp.pwn.pl/szukaj/obraz.html>.
- Rose, G. (2010). *Interpretacja materiałów wizualnych. Krytyczna metodologia badań nad wizualnością* (E. Klekot, tłum.). PWN. (wyd. oryg. 2001).
- Sadowska, D. (2021). Ukryte w obrazach... *Pamiętnik Blumki Iwony Chmielewskiej jako medium, w którym relacja słowo–obraz łączy czas i przestrzeń przed Zagładą i po Zagładzie*. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 71–90). Wydawnictwo UG.
- Sendyka, R. (2012). Poetyki wizualności. W: T. Walas, R. Nycz (red.), *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje* (s. 137–184). TAIWPN Universitas.
- Stróżyk, A. (2021). Jagodowy las. Jakie bajki opowiada...? O ikonotekście w *Puttes äventyr i blåbärsskogen* Elsy Beskow i *Na jagody* Marii Konopnickiej. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 221–246). Wydawnictwo UG.
- Sturken, M., Cartwright, L. (2005). *Practices of looking: An introduction to visual culture*. Oxford Press.
- Szyłak, J. (2014a). Komiksy i inne książki obrazkowe. *Ryms*, 22, 12–13.
- Szyłak, J. (2014b). To ptak! To samolot! To ikonotekst! Książka – komiks – picturebook (medium czy media?). W: I. Kiec, M. Traczyk (red.), *Komiks i jego konteksty* (s. 11–22). Fundacja Instytut Kultury Popularnej.
- Szyłak, J. (2017). Komiksy i książki obrazkowe. Miejsca wspólne. W: M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak (red.). *Książka obrazkowa. Wprowadzenie* (s. 117–172). Instytut Kultury Popularnej.

- Szyłak, J. (2021). Komiks i książka obrazkowa. Wiele podobieństw, jeszcze więcej nieporozumień. W: H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, M. Cackowska (red.), *Synergia słów i obrazów. Badania ikonotekstu w Polsce* (s. 311–326). Wydawnictwo UG.
- Śmiechowska-Petrovskij, E. (2016). Kultura haptyczno-werbalna. Osoby niewidzące i sztuki wizualne – między doświadczeniem poznawczym i estetycznym. W: K. Krawiecka, E. Śmiechowska-Petrovskij, M. Żelazkowska, *Sztuka/twórczość dostępna. Osoby z niepełnosprawnościami i chorobą psychiczną w kręgu recepcji i ekspresji sztuki* (s. 57–126). Wydawnictwo UKSW.
- The picturebook: A mirror of social changes. (2016). *Problemy Wczesnej Edukacji*, 3(34).
- Wagner, P. (1996). Introduction: Ekphrasis, iconotexts, and intermediality – the state(s) of the art(s). W: P. Wagner (red.), *Icons, texts, iconotexts: Essay on ekphrasis and intermediality*. De Gruyter.
- Wincencjusz-Patyna, A. (2008). *Stacja Ilustracja: Polska ilustracja książkowa 1950–1980. Artystyczne kreacje i realizacje*. Akademia Sztuk Pięknych im. Eugeniusza Gepperta we Wrocławiu.
- Zabawa, K. (2013). *Rozpoczęta opowieść. Polska literatura dziecięca po 1989 roku wobec kultury współczesnej*. Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM.
- Zajęc, M. (2013). Książka obrazkowa: znana i nieznaną. W: G. Leszczyński, M. Zajęc, *Książka i młody czytelnik. Zbliżenia, oddalenia, dialogi. Studia i szkice*. Wydawnictwo SBP. (wyd. oryg. 2007).